

Imre László

Az Alföldről, személyes távlatból

Egy folyóirat jelenét és jövőjét aligha lehet belátni és meghatározni anélkül, hogy múltjára vetnénk egy pillantást. Hozzá illik tenni: a távolabbi múltat talán érvényesebben és tisztázottabb módon lehet jellemezni. A jelen, illetve a közelmúlt értékei és tendenciái, ha nem is láthatatlanok, de bizonytalan kontúrák. Az 1960-as években az először az *Alföld*ben publikáló Oravecz Imrének, az 1970-es években elsőként itt megjelenő Esterházy Péternek aligha lehetett későbbi irányát és eredményeit akkor megjósolni.

Az mindenesetre tény, hogy a folyóiratot bizonyos megkülönböztetett érdeklődés az *Építünk* (ez volt kezdetben a lap neve) 1950-es megalapításától végigkísérte, bár ez eltért attól az időnként „sokkoló” szenzációk keltette figyelemtől, ami a *Tiszatáj* vagy a *Mozgó Világ* történetében (de másokéban is) manapság már igazán megírható volna. Az '50-es években is voltak itt „százados” súlyú közlemények (Szabó Lőrinc: *A huszonhatodik év*, Németh László: *II. József*), de vég nélkül sorolhatók egyéb értékes anyagok Kodolányi Jánostól, Weöres Sándortól, Veres Pétertől, Szabó Páltól, Sarkaditól, sőt Mátyás Ivántól. A névsorból kivehető, hogy kezdettől jellemezte a lapot egy sajátos „kéthangúság”. Bár a népiek pártolását örökölte a század első felének debreceni lap- és társaságalapító ambíciójától (*Válasz*), de ezt mindig kiegészítették eltérő értékek. Tudnivaló, hogy a '30-as években nemcsak Németh László talált itt otthonra, de Juhász Gézánál, Kardos Lászlónál és a többieknél itteni szerepléseiket szüntelenül szervező lelkesebb híve nem volt Babitsnak és a *Nyugat*nak sem. Hogy ez bennünket (1978-tól 1989-ig vezettem az *Alföld* tanulmányrovatát) mennyiben inspirált, nehezen megfogható, de az akkori, Juhász Béla és Márkus Béla által irányított szerkesztőség nemcsak közölte Weörest, Tandorit, Oraveczet, Esterházyt, hanem értő, tanulmányos kritikák formájában is támogatta.

Persze a lap indulásától (a sztálinizmus hazai „csúcsrajrás”-ától) kezdve jó tíz évig nemigen lehetett mentesülni a szocreál követelményektől (maga az *Építünk* cím is erre utalt.). A Koczogh Ákos által vezetett *Alföld* mégis viszonylag hamar él a Sztálin halálát követő „olvasás” lehetőségeivel. Megjelenik például Barta János maíg sokat idézett Jókai-tanulmánya, mely a romantikát, illetve a kötelező és szűken értett realizmus helyett a „művészi igazság”-ot rehabilitálja. Új, sematizmustól mentes kritikus nemzedék lép fel (Bata Imre, Juhász Béla), miközben a régi kötődések jegyében Gellért Sándor is megjelenhet. Juhász Géza pedig (megteheti, hisz a '40-es évek második felétől szívvel-lélekkel csatlakozik az ún. népi-demokratikus diskurzushoz) a népi írók érdemeiről szól már 1954-ben.

Ugyanakkor kezdettől sokat árt az *Alföld* presztízsének (illetve olvasottságának) a „vidékiség” vádja. Ez persze nyilvánvaló sületlenség, hiszen nemcsak a kortárs nagyságok (Dürrenmatt-tól Solohovig) élnek vidéken, hanem a régiek (Goethe Weimarhoz, Tolsztoj Jasznaja Poljanához kötődik) számára sem volt bénító a „világvárosi”

környezet hiánya. Nyilván „fedőneve” volt ez egyéb kifogásoknak: amikor a '60-as években a Mocsár Gábor főszerkesztette lapot „városellenesség”-gel támadták, az hol az antiszemitizmusnak, hol az európai perspektíva hiányának a színönímája. [Majd csak két-három évtized múltán lehet érzékelni ennek a megbélyegzésnek a végleges eltűnését.]

Magának a szocreál korszaknak is van egy sajátos, debreceni változata. A szovjet példa követésének hangoztatását nem mellőzhetik, ám „pozitív”-an megítélhető közleményekkel próbálják „megúszni” a kötelező készleteteket. Juhász Géza Csokonai-ban a francia forradalom hívét láttatja, Kiss Tamás román népballadákat fordít, Julow Viktor Fazekas Mihály felvilágosodás-programjával „haladó” voltát hangsúlyozza. A tiltások egy része azonban 1956 után is tovább él: a szomszédos országok magyar irodalmának számontartása majd csak a '60-as évek végétől vállalható.

Ugyanakkor már az '50-es években szembetűnő a tanulmány- és kritikarovatok országos visszajelzésben is részesülő elméleti igényessége. Ezt általában az egyetem irodalmi intézetével volt szokás összefüggésbe hozni, ez azonban nem pusztán az antimarxistának bélyegzett (tehát önálló véleményt is megkockáztató) Barta Jánosra és tanítványaira vonatkozott, hanem a folyóirat irodalomszemléletének egészére. Sajátos változata ennek az „elméleti” hajlamnak, hogy míg az '50-60-as években a Barta-iskola épp Lukács György ellenében keres szabadulást a marxista normáktól, addig az Aczél Géza vezette *Alföld* a 20. század utolsó és a 21. század első éveiben Vajda Mihály és köre [természetesen másfajta, de mégis] Lukácshoz is kötődő teoretikus fogékonyságát juttatja szóhoz. [Hozzá kell tenni, hogy amikor a Lukács-életműnek a hivatalos megítélése mélypontra zuhan – a '60-as években –, a lapban akkor jelennek meg méltányló ismertetések vele kapcsolatban.]

A '60-as évek elejétől érzékelhető „nyitás” szellemében merészen előre mutató a Barta János által kezdeményezett „tükrözés”-vita [meg is bélyegzik antimarxistának, idealistának], mely az ún. marxista esztétika korlátoltságát korrigálná. De országos visszhangot váltanak ki egyéb vitakezdeményezések is [tanyakérdés, népművelés]. A '60-as évek végétől szilárdul meg a lap vezető kritikusainak [Fülöp László, Görömbei András, Simon Zoltán, Márkus Béla] sajátos értelmezés- és kifejezőmódja, mely az esszészzerű, olykor metaforikus fogalmazást biztos és folyton megújuló elméleti fogalomrendszerrel ötvözi. Ugyancsak a '60-as évektől színesednek, gazdagodnak a szépirodalmi rovatok is. Az *Alföld* fedezi fel Jókai Annát [személy szerint a prózarovatot szerkesztő Fülöp László], újra megszólal a Debrecenben élő, de évtizedek óta hallgató Pákozdy Ferenc stb. De érdemei vannak az *Alföld*nek olyan, utóbb Budapestre kerülő, jelentős elméleti fordulatot létre segítő tehetségnek az útra indításában is, mint Kulcsár Szabó Ernő.

Páratlan tolerancia és értékfogékonyság nyilatkozik meg az egymástól távol eső törekvések ha nem is támogatásában, de szóhoz juttatásában. Ami semmiképpen nem szemléleti bizonytalanságként, sokkal inkább gazdagító bizalomként értelmezhető. Ugyanis a szerkesztőbizottság több tagja is az egyetem irodalmi intézetének oktatójaként [hivatásánál fogva] a tehetséges, de [esetenként] vele nem mindenben egyetértő fiatalok támogatására szegődött. Ennyiben az irodalomtudományi iskolázottság nem [vagy nem csupán] tudást [némelyek szerint tudományos nehézkességet] hordozott, hanem sok szempontú kombinatív készséget is. És ezúttal [félreretéve] a minimális jólneveltséget is] hadd hivatkozzam a magam példájára. [Mentségemül:

„személyes távlatú” folyóirat-jellemzésre kaptam felkérést.) Éppen műfaj történeti (tehát tudományos) vizsgálódásaim, a Byron–Puskin-féle verses regény előzményeit Rabelais-ig, Sterne-ig visszavezető stúdiumaim ismertették fel velem, hogy a *Termelési regény*ben a paródia új megszólalásmódhoz juttató, „lebontó” nyelvhasználata korszaknyitó jelentőségű.

S ha már a személyességnél tartunk, talán a lappal való megismerkedésemnek is vannak tanulságai. Esetleg onnan kezdődően, hogy 1963-ban a hódmezővásárhelyi érettségi után nem a szegedi, hanem a debreceni egyetemre jelentkeztem (családi okokból), tehát nem voltak ismerőseim az első év kezdetén. Akárcsak a győri benecésektől érkező Görömbei Andrásnak, akivel hamar összebarátkoztunk. Elmesélte, hogy édesapja 1957-től ’61-ig börtönben volt ún. ellenforradalmi tevékenysége miatt, ahol cellatársa lett a fiatal debreceni egyetemi oktató, kritikus, irodalomtörténész Kiss Ferenc. Vele a kapcsolat megmaradt, s Kiss Ferenc pártját fogta a Debrecenbe érkező Görömbeinek, sokat mesélt neki az egyetemi és a debreceni irodalmi életről, az *Alföldről* stb. Akkor Mocsár Gábor volt a főszerkesztő, akit állandóan támadott, utóbb menesztett a politikai vezetés [nacionalista, antimarxista „elhajlás” okán]. Görömbei barátom révén ily módon „alig egyetemista”, 19 éves fejjel a debreceni szellemi életbeli viszályok és körülmények állásával tökéletesen tisztába jöttünk. A Mocsár helyére kerülő Baranyi Imre ’68 nyarán öngyilkossággal távozott az élők sorából, s az ő helyére került Kovács Kálmán, akit mi egyetemi oktatóként ismertünk, s aki egy jó évtizedre meghatározó figurájává vált a lapnak.

Magam ugyan 1969 őszétől Barta János hívására a XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékre kerültem, sőt fő feladatomban a tizenkilencedik századi világirodalom előadása lett, de az élő irodalommal foglalkozó kritikai tevékenységemmel az *Alföld* akkor induló ifjú kritikusai közt is jutott nekem némi szerep. Amikor aztán 1978-ban Kovács Kálmán távozott a lap éléről, s főszerkesztőként Juhász Béla, helyettesként Márkus Béla követte, politikai okokból a pártbizottság nem engedte, hogy Görömbei (aki pedig az ifjak csoportjának vezéralakja volt) szintén a szerkesztőségbe kerüljön. Illett volna „bojkottal” [csoportos visszalépéssel] reagálni erre, de épp a nép-nemzeti korifeusok [pl. Czine Mihály] óvtak attól, hogy egy lehetséges „hadállás”-t feladjunk. Nekem a tanulmányrovattal „könnyű” dolgom volt, hisz a rovat nagyobbik része a debreceniektől (Barta Jánostól Görömbei Andrásig) „népesült be”, de országos nagyságokkal (Németh G. Béla, Szegedy-Maszák Mihály) is közvetlen, majdnem baráti kapcsolatban lévén a megrendelések többnyire sikeresek voltak. [Máig büszke vagyok pl. arra, hogy a 23 éves Dávidházi Pétertől is írást kértem és kaptam.]

Más dolog, hogy munkám sosem korlátozódott a tanulmányrovatra. Részben azért, mert sokan [Zalán Tibortól Tandoriig] személy szerint nekem küldték írásaikat [s ezeket ugyan továbbítani kellett a rovatvezetőnek, de – illemből – elolvasni és a szerzőnek véleményt formálni róla muszáj volt], részben azért, mert hamarosan az én feladatomban lett különböző tematikus számok és blokkok szervezése. A Németh László-szám [1981] azt a feladatot is rám róta, hogy az özvegnyet meglátogatva kieszközöljem az Aczél György által közlésre „nem tanácsolt” *Harc a jólét ellen* című dráma rendelkezésünkre bocsátását. A sorozat azonban mentes volt az „egyoldalúság”-tól. Illyés, Sarkadi, Darvas stb. mellett blokkal adóztunk Füst Milánnak, Karinthynek, Kassáknak stb. Tehát nem „frontnyitó”, nem „szekértábor”-t képező volt a törekvésünk, hanem

a magyar irodalom lehető gazdagságát vette alapul, persze, „életfontosságú”-nak vélt értékpreferenciák szellemében.

Ebben (talán) személyes ambíciómnak és hajlamomnak is volt része, amihez igazodtam (s talán ma is igazodom), s ami némi visszajelzésben is részesül olykor. Mintegy harminc évvel azután, hogy a szerkesztőbizottságból távoztam, de az *Alföld*-kuratórium elnökeként még mindig van némi közöm a laphoz, a következő email-üzenetet kaptam Térey Jánostól, róla szóló írásom kapcsán: „NAGYON köszönöm minden pontos szavad, külön tekintettel a Káli holtak értő körbejárására, s hogy a Hitel hasábjain, e véres, kulturkampfer időkben.” Nyilván kérkedésnek hat az idézés, de azt akarja illusztrálni, hogy egy olyan hagyománynak, mely több évtized lapszámaiból volt igazolható, ma is van jelentése, még ha a kulturkampfer idők nem is sokat módosultak.

Persze rovatvezetői tevékenységemre (hisz eltettem sok levelet, dokumentumot) könyvnyi terjedelemben lehetne visszatérni. Ezúttal legyen elég annyi, hogy a szerkesztőség [Juhász Béla, Márkus Béla, Aczél Géza, Simon Zoltán, Köteles Pál, Bakó Endre, Keresztury Tibor s jómagam] tagjai eléggé eltérő ízlést és értékrendet képviseltek, ámde a „munkaléggör” nemcsak baráti, hanem szerfőlött vidám is volt legtöbbször. [A '80-as években lazán és nyugodtan lehetett tolerálni a politika kifogásait, nem úgy, mint az '50-es években, amikor az ÁVH úgy „tartott fegyelmet”, hogy némelyek „el is tűntek”.] Abban mindenki egyetértett, hogy a nép-nemzeti elkötelezettség mellett már csak azért is fontos Tandori, Esterházy és mások pártolása, hogy hitelesítse a lap „szakértelmét”. Aczél Géza, a lírarovat vezetője, nemcsak maga írt időtálló tanulmányokat a magyar avantgárd történetéről, hanem ilyen kutatásokat ösztönzött, közléshez juttatott. Arról nem is beszélve, hogy mindez egy „ezeréves” magyar kulturális ambíciót idézett, amelynek szellemében a nemzeti arculat- és értékörzés mindig megfért új művészi megoldások és ízlésváltozatok honosításával. Nem mintha ez az egyetlen modell lenne vagy lett volna, de ennek valamely változata nélkül súlytalanná vagy egyoldalúvá válhatnak a legnívósabb szerkesztési elképzelések is. A „személyes visszapillantás” (ennyiben) a hetvenéves folyóirat-történet tanulságaival harmonizál, s régi (lehet, hogy önátlató?) önértékelésünk (hitvallásunk?) még amellett is érvel, hogy amit 70 év alatt az *Alföld* csinált, mégiscsak eredeti és időtálló lehetett.

Műhelymunka és értékteremtés

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS AZ IRODALMI FOLYÓIRATOK HASZNÁRÓL, JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

Fazakas Gergely Tamás: Az ország négy olyan folyóiratának főszerkesztőjét hívtuk meg beszélgetni, amelyeknek a leghosszabb folyamatos múltjuk van. A *Tiszatáj* 73. évet tudhat maga mögött, az *Alföld* 70-et, a *Jelenkor* közeledik a 65. évéhez, s a legfiatalabb *Forrás* is betöltötte már az 50-ediket. A *Tiszatáj* névadója, Péter László 2019-ben hunyt el, akire ezúton is emlékezünk. Az itt ülő főszerkesztők – Ágoston Zoltán [*Jelenkor*], Füzi László [*Forrás*], Hász Róbert [*Tiszatáj*] és Szirák Péter [*Alföld*] – nagyon régóta dolgoznak lapjuknál szerkesztőként, sok mindent megéltek, láttak az